

Julkinen kaupunkitila hyvinvoinnin rakentajana

Rosengårdin lähiön vaikutus alueen asukkaiden hyvinvointiin ja eriarvoisuuden vähentäminen kaupunkisuunnittelun avulla

Ella Vihervuori

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastelen elinympäristön, kaupunkisuunnittelun ja hyvinvoinnin välistä suhdetta. Pohdin, miten asuin ympäristö on yhteydessä eriarvoisuuteen ja miten kaupunkisuunnittelun avulla pyritään vähentämään eriarvoisuutta ja edistämään hyvinvointia.

Lähestyn kysymystä Gehl architects -toimiston projektin One size doesn't fit all (OSDFA) kautta. Malmön Rosengårdissa vuosina 2009–2011 toteutetun projektin tavoitteena oli edistää alueen viihtyisyyttä sekä parantaa sen huonoa mainetta integroimalla sitä tiiviimmin osaksi Malmöön kaupunkia, elävöittämällä katutilaa ja muuttamalla alueen imagoa positiivisemmaksi. OSDFAn kautta hahmottuu hyvinvoinnin ja tilasuunnittelun monitahoinen, paikoin ristiriitainen suhde.

Tarkastelu osoittaa, että asuinalueen huono maine voi heikentää siellä elävien ihmisten arvostusta yhteiskunnassa sekä määrittää heidän identiteettiään. Kaupunkisuunnittelun avulla alueiden mainetta voidaan parantaa ja sosiaalisia rajoja madaltaa luomalla kaupunkitilasta elävä, kutsuva ja yhteisöllinen. Yhteisöllisyyden rakentaminen tilan avulla voi kuitenkin myös voimistaa ulossulkemista, minkä vuoksi tilasuunnittelua olisi hyvä lähestyä enemmän tasa-arvoa tukevana toimena kuin tasa-arvoisen ja suvaitsevaisen yhteisön rakentajana.

Rosengårdin lähiö Malmön kaupungissa Ruotsissa rakennettiin vuosina 1967–1974. Se oli osa Ruotsin *Miljoonaprojektia* (*Miljonprogrammet*), jonka tavoitteena oli tehokkaan rakentamisen avulla vastata maan kasvavaan asuntopulaan. Miljoonaprojektin seurauksena Ruotsiin rakennettiin useita, massiivisia asuinalueita, jotka noudattivat modernistisen tyyliuunnan periaatteita. Alueet pyrittiin rakentamaan tehokkaiksi asumiskoneiksi, joissa eri toiminnot, esimerkiksi asuminen ja työskentely erotettiin toisistaan. Tehokkuuden nimissä alueet rakennettiin myös autojen ehdoilla ja esimerkiksi Rosengårdin alueen jakoi kahtia suuri moottoritie. Asuinrakennukset taas rakennettiin korkeiksi, säännöllisten lamellikerrostalojen rivistöiksi, joiden välissä aukeni autoteiden, parkkipaikkojen ja laajojen ruohokenttien muodostama maisema.

Rosengårdiin liitettiin aluksi haaveita paremmasta tulevaisuudesta ja hyvästä, modernista asuinympäristöstä, mutta melko pian alue alkoi saada osakseen voimakasta kritiikkiä elottomana ja steriilinä ympäristönä sekä sosiaalisten ongelmien keskittymänä. Kriittiseen kirjoitteluun osallistuivat niin tutkijat, arkkitehdit kuin median edustajat, ja vähitellen alueesta muodostui pahamaineinen lähiö ja kollektiivisen epäonnistumisen symboli. Rosengårdista ei siis tullut suosittua asuinalueutta vaan sinne muutti pääasiassa ihmisiä, joilla ei ollut varaa asua muualla. Näin alueelle keskittyi paljon vähävaraisia ja 1990-luvulta alkaen yhä enemmän myös maahanmuuttajia. Rosengårdissa on ollut myös paljon sosiaalisia ongelmia, kuten työttömyyttä ja rikollisuutta, jotka ovat huonontaneet alueen mainetta entisestään. (Ristilampi 1993, 12–13, 60–61, 150; Ward 2001, 278–280.)¹ Rosengårdista on siis muodostunut eräänlainen alueellisen eriarvoisuuden keskittymä, joka vielä 2000-luvulla erottautui voimakkaasti ympäröivästä kaupungista.

Tässä artikkelissa tarkastelen elinympäristön ja kaupunkisuunnittelun vaikutusta hyvinvointiin. Erityisesti pohdin, miten elinympäristö on yhteydessä eriarvoisuuteen ja miten kaupunkisuunnittelun avulla pyritään vähentämään eriarvoisuutta ja edelleen edistämään ja luomaan hyvinvointia. Lähestyn kysymystä tanskalaisen Gehl Architects -arkkitehtitoimiston *One size doesn't fit all* -nimisen projektin (tästä eteenpäin OSDFA) kautta, joka toteutettiin Rosengårdissa vuosina 2009–2011. Projektin keskeisiä tavoitteita ja keinoja olivat Rosengårdin integrointi tiiviimmin osaksi Malmöön kaupunkia, lähiön katutilan elävöittäminen sekä alueen imagon muuttaminen positiiviseksi ja

1 Esimerkiksi vuonna 2008 86 % Rosengårdin asukkaista oli maahanmuuttajataustaisia ja 2000-luvulla työllistyneitä oli vain noin 36 % alueen asukkaista; Anderson 2014, 14.

houkuttelevaksi. Myös Rosengårdin asukkaita pyrittiin ottamaan mukaan asuinalueen kehittämiseen ja osallistamaan oman elinympäristönsä suunnitteluun. Artikkelissani pohdin, miten näiden keinojen ja tavoitteiden avulla pyrittiin edistämään Rosengårdin asukkaiden hyvinvointia. Pohdin kriittisesti myös yhteisöllisyyden merkitystä aiheen yhteydessä ja esitän, että sen suhde syrjintään ja ulossulkemiseen olisi tärkeää huomioida tarkasteltaessa kaupunkisuunnittelua hyvinvointipolitiikan muotona. Aineistoni ja näkökulmani kautta en kuitenkaan pysty selvittämään, miten Rosengårdin asukkaat itse kokivat oman elinympäristönsä tai sen vaikutuksen hyvinvointiinsa.

Aineistona käytän OSDFA-projektin raporttia² (Gehl Architects ApS 2011) sekä arkkitehti Jan Gehlin teosta *Livet mellem husene*, jonka ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1971. Teos on osaltaan luonut teoreettista pohjaa OSDFA-projektin kaltaisille hankkeille, joita Gehl Architects -toimisto on toteuttanut.³ Sitä voidaan tarkastella myös osana 1970-luvulta lähtien voimistunutta lähiökriittistä kirjoittelua Pohjoismaissa. Teoksessa Jan Gehl esittelee, miten tilasuunnittelun avulla julkisesta katutilasta voidaan luoda elävä, kaikille yhteinen ja olohuoneen kaltainen tila. Nämä periaatteet ovat edelleen nähtävissä myös OSDFA-projektissa.

Artikkelini ensimmäisessä ja toisessa osassa avaan tilan ja hyvinvoinnin välistä suhdetta teoreettisesta näkökulmasta sekä pohdin Rosengårdin vaikutusta alueen asukkaiden identiteettiin, yhteiskunnalliseen asemaan ja edelleen hyvinvointiin. Keskityn erityisesti segregaan ja *eksistentiaalisen eriarvoisuuden* (Therborn 2014) väliseen suhteeseen sekä niiden vaikutukseen hyvinvoinnille⁴, ja tarkastelen aihetta pelon kulttuurin ja asuinalueen huonon maineen kautta. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan OSDFA-projektin tavoitteita ja keinoja, joiden avulla pyrittiin edistämään Rosengårdin asukkaiden hyvinvointia. Pohdin, miten elävä julkinen tila, joka kokoaa ihmiset yhteen ja sallii ihmisten erilaisuuden ja itseilmaisun, voidaan nähdä

2 Keskityn tässä tarkastelemaan raporttia erityisesti niiltä osin, joilta se on ladattavissa Gehl Architects -toimiston nettisivuilta. <http://gehlpeople.com/cases/malmo-rosengard/>.

3 Muita Gehl Architects toimiston projekteja ovat esim. “New heart for Sao Paulo” (Sao Paulo, Brasilia, 2013–2014) ja “Restraining small-scale neighborhoods in the megacity” (Chongqin, Kiina, 2008–).

4 Segregaation vaikutusta hyvinvointiin voidaan lähestyä hyvin monelta kannalta, esimerkiksi segregaan vaikutusta terveyteen on tutkittu jonkin verran eri näkökulmista; ks. esim. Yang, Zhao & Song 2017, 29–30.

olennaisena osana Rosengårdin asukkaiden hyvinvointia, erityisesti suhteessa alueen asukkaiden yhteiskunnalliseen asemaan. Artikkelin viimeisessä osassa tarkastelen kriittisesti julkisen tilan, yhteisöllisyyden ja hyvinvoinnin välistä suhdetta ja pohdin, millaisia kysymyksiä olisi tärkeää ottaa huomioon, kun kaupunkisuunnittelun avulla pyritään luomaan hyvinvointia. Artikkelini liikkuu hyvinvointitutkimuksen ja kaupunkitutkimuksen, erityisesti julkisen tilan ja kaupunkisuunnitteluun liittyvän tutkimuksen rajapinnoilla. Lähestyn aiheitani kulttuurisesta näkökulmasta ja tarkastelen esimerkiksi lähiöihin ja pelkoon liittyviä kulttuurisia merkityksiä.

Hyvinvoinnin käsitteellistyksiä

Kysymys kaupunkitilan ja hyvinvoinnin välisestä suhteesta vaatii tilan ja hyvinvoinnin käsitteiden avaamista. Tässä artikkelissa lähestyn hyvinvointia laajana käsitteenä, jota kuvastaa parhaiten Amartya Sen (1993) ja Martha Nussbaumin (1999) kehittämä *toimintateoreettinen hyvinvointikäsitys* tai *kykynäkemys*. Kykynäkemys on noussut 1960–1970-luvuilla vallinneiden resurssi- ja tarvelähtöisten hyvinvointikäsitysten rinnalle. *Tarveteoriassa* hyvinvointi nähtiin subjektiivisten tarpeiden tyydytyksen tilana, jota pyrittiin tutkimaan lopputuloksen, tietyn elintason ja elämäntilanteen avulla. Tarpeiden tyydytyksen mittaaminen oli kuitenkin haastavaa, minkä takia sen rinnalle nousi teoria hyvinvoinnin edistämisestä konkreettisten, objektiivisina pidettyjen *resurssien*, kuten asumisen, koulutuksen ja terveyden avulla. Toimintateoreettinen hyvinvointikäsitys taas tarkastelee hyvinvointia osallisuuden ja toiminnan näkökulmasta. (Niemelä 2010, 17–21.) Sen mukaan on olemassa tiettyjä ihmiselle olennaisia kykyjä, jotka mahdollistavat ihmisen vapauden toimia yhteiskunnassa ja voida hyvin. Näitä ovat esimerkiksi ruumiillinen koskemattomuus, tunteet ja mielikuvitus, aistiminen, oikeus hallita omaa ympäristöä ja mahdollisuus sosiaaliin suhteisiin. Hyvinvointi ilmenee siis oikeutena ja vapautena käyttää näitä kykyjä, oikeutena ihmisenä olemiseen. (Aaltola 2010, 51–52.) Kykyihin ja toimintaan perustuva teoria määrittelee siis laajasti, mitä on hyvä ja ihmisarvoinen elämä.⁵

Nyky-yhteiskunnassa *eriarvoisuutta* voidaan pitää merkittävänä hyvinvointia heikentävänä tekijänä. Göran Therborn (2014) on tuonut esiin, miten eriarvoisuus luo muun muassa arvottomuuden tunnetta ja stressiä sekä

aiheuttaa ennenaikaisia kuolemia, köyhyyttä ja syrjintää. Hän on määritellyt eriarvoisuuden tasa-arvon puuttumisena ja tasa-arvon Amartya Senin ajatuksia seuraten tasavertaisena mahdollisuutena toimia ihmisenä. Esimerkiksi *eksistentiaalinen eriarvoisuus* liittyy identiteetin muodostumiseen ja arvostukseen, kun taas *resurssien eriarvoisuus* voidaan liittää esimerkiksi sosiaalisten verkostojen puutteeseen tai köyhyyteen. (Therborn 2014, 7–10, 54, 62–65.) Keskityn tässä erityisesti eksistentiaaliseen eriarvoisuuteen, joka voi nähdäkseni ilmetä esimerkiksi siinä, miten ihminen pystyy muodostamaan ja määrittämään itse identiteettinsä ja missä määrin se osoitetaan ulkopuolelta. Tarkastelen näin ihmisen mahdollisuutta määritellä itse oma identiteettinsä yhtenä hyvinvoinnin ulottuvuutena. Identiteettiä lähestyn Stuart Hallin (1999) tavoin jatkuvasti uudelleen neuvoteltavana prosessina, joka on merkittävä esimerkiksi toimijuutta koskevissa kysymyksissä.⁶

Merkittävää on lisäksi huomioida eriarvoisuuden ja erilaisuuden ero. Tiivistäen voidaan sanoa, että eriarvoisuus heikentää johonkin oletettuun yhteisyyteen, kuten ihmisyyteen perustuvaa tasa-arvoa erilaisuuden kustannuksella (Therborn 2014, 50–51). Eriarvoisuus saattaa näin heikentää tasa-arvoisia toimintamahdollisuuksia myös erilaisuuden nimissä. Lisäksi on merkittävää huomata, että hyvinvointiin liittyvä keskustelu on aina arvosidonnaista. Esimerkiksi hyvinvointitutkimuksessa tutkimuskohteen valinta saattaa asettaa eri teemoja hyvinvoinnin kannalta tärkeysjärjestykseen tai korostaa tietyn ihmisryhmän intressejä (Saari 2011, 12–13). Arvosidonnaisuus tulee ilmi myös silloin, kun tarkastellaan hyvinvointipolitiikkaa. Vaikka politiikan avulla pyritään tukemaan hyvinvointia mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, sisältää se myös makroyhteiskunnallisia tavoitteita, jotka voivat liittyä esimerkiksi yhteiskuntarauhan tai tuotannon ja kulutuksen ylläpidon varmistamiseen (Niemelä 2010, 22). Nämä tavoitteet taas voivat osaltaan paljastaa, miksi, millainen ja kenen hyvinvointi nähdään merkittävänä. Hyvinvointipolitiikan tavoitteiden arvosidonnaisuus on tärkeää ottaa huomioon myös silloin, kun tutkitaan kaupunkisuunnittelua.

Kaupunkisuunnittelua voidaan tarkastella esimerkiksi asuntopolitiikan osa-alueena, joka lyhyesti määriteltynä pyrkii luomaan sosiaalisesti ja alueellisesti tasapainoiset asuntomarkkinat, vähentämään asunnottomuutta sekä järjestämään tyydyttävät ja turvatut asuinolot kaikille (Korhonen

5 Hyvinvoinnin ja hyvän elämän kysymysten suhteesta; ks. esim. Saari 2011.

6 Identiteettiä rakennetaan pitkälti eron tekemisen ja samaistumisen kautta ja identiteettien muodostaminen liittyy keskeisesti valtaan; ks. esim. Hall 1999, 250–251.

2010, 155, 157). Arkkitehtuuria on lisäksi jo valistuksen ajoista lähtien pidetty merkittävänä sosiaalisen muutoksen välineenä ja uskottu sen hyvää tekemään vaikutukseen. Moderni arkkitehtuuri esimerkiksi oli tärkeä osa Pohjoismaisen hyvinvointivaltion asuntopolitiikkaa toisen maailmansodan jälkeen sekä merkittävä osa kansankodin ideologista perustaa 1900-luvun alussa. (Saarikangas 2002, 43, 497.) Onkin tärkeää huomata, että tila on aina osa poliittista toimintaa ja vallan kenttää. Sen avulla esimerkiksi säädellään tilan käyttäjien välisiä suhteita sekä tuotetaan ja ylläpidetään käsityksiä tilan normaalista käytöstä. (Saarikangas 2006, 62–63.) Hyvinvoinnin edistäminen tilan avulla liittyy aina poliittiseen kenttään, jossa määritellään ihmisten sosiaalisia suhteita, toimintaa ja olemista.

Pelon paikat ja identiteetti

Elinympäristöä lähestyn *elettynä tilana*, joka on osa kulttuurista merkitysjärjestelmää. Taidehistorioitsija Kirsi Saarikangas (2006) on tuonut esiin, miten tila keskeisellä tavalla määrittää olemassaoloamme maailmassa. Se jäsentää ja muovaa uudestaan käsityksiämme ihmisten välisistä suhteista ja paikastamme maailmassa. Se on toimintamme keskus, sen tulos ja lähtökohta. Tilaa ei siis tulisi tarkastella vain staattisena elämän näyttämönä vaan dynaamisena elämän osana. Tilan merkitykset muodostuvat aina tilan ja sen käyttäjän kohtaamisessa, tilan käytössä, ja ovat siten aina muuttuvia ja henkilökohtaisia. Tila onkin merkittävä raja minän ja maailman välillä, ja se vaikuttaa myös minän muotoutumiseen.

Yksityisten merkitysten lisäksi tilassa on läsnä myös yhteisiä, kulttuurisesti jaettu merkityksiä, jotka ilmenevät esimerkiksi tiettyyn paikkaan liittyvissä mielikuvissa tai silloin, kun käytämme tilaa odotetulla, kulttuurin hyväksymällä tavalla. Tila siis jäsentää ja ohjaa ihmisten toimintaa ja kohtaamista. Näin se on myös sosiaalinen paikka, jossa ihmisten väliset suhteet muodostuvat ja tulevat näkyviin. (Saarikangas 2006, 31–32, 36, 41, 45, 49, 59.) Eletty, muuttuva ja monikerroksinen tila osallistuu siis monin tavoin ihmisen toimintamahdollisuuksien, kuten sosiaalisten suhteiden muodostumiseen ja toteutumiseen. Se määrittelee osaltaan myös ihmisen identiteettiä, olemista ja asemaa yhteiskunnassa, mikä tulee hyvin ilmi, kun siirryn tarkastelemaan Rosengårdin vaikutusta alueen asukkaiden hyvinvointiin.

Kun pohditaan, miten Rosengårdissa eläminen on vaikuttanut siellä elävien ihmisten hyvinvointiin, keskeiseksi nousee kysymys alueen maineesta. Toin artikkelin alussa esiin, miten Rosengårdista vähitellen muodostui pahamaineinen, kartettu ja stigmatisoitunut lähiö. Siitä muodostui myös eräänlainen rajatila, jossa ihmiset elivät yhteiskunnan marginaalissa (Ristilampi 1993, 13–14). Alueen negatiivinen maine voi vaikuttaa myös asukkaiden identiteettiin ja siihen, miten alueen asukkaat määrittellään. Jos alueella on esimerkiksi sosiaalisia ongelmia, ne saattavat alkaa määritellä koko aluetta ja edelleen siellä eläviä ihmisiä. Tällöin ongelma-alueella elävät ihmiset nähdään usein myös ongelmaihmisinä. (Castro & Lindbladh 2004, 264.) Elinympäristöön liittyvä stigma saattaa myös vähentää ihmisten mahdollisuuksia ilmaista itseään, sillä stigma on piirre, joka vähentää ja rajoittaa (Ristilampi 1993, 20–21). Edellisiä huomioita seuraten voidaan sanoa, että Rosengårdiin liitetyt, kulttuurisesti jaetut ja negatiiviset mielikuvat ovat saattaneet määrittää myös siellä elävien ihmisten sosiaalista asemaa ja tasavertaisia mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa. Näin asuinalueeseen liitetyt negatiiviset mielikuvat ja stigma ovat saattaneet lisätä eksistentiaalista eriarvoisuutta.

Pelon ja kaupunkitilan välistä suhdetta tutkinut Hille Koskela (2009) on tuonut esiin, miten tila, sosiaalinen asema ja turvattomuuden tunne kietoutuvat yhteen. Turvattomuuden tunne liittyy hänen mukaansa nyky-yhteiskuntaa leimaavaan vieraan pelkoon sekä tunteeseen, että kuka tahansa voi olla vaarallinen. Kun pelko saa kohteensa uhkaavina pidetyistä muista, rajanvedot meidän ja muiden välillä kasvavat. Tämä ilmenee myös katutilassa, sillä pelko on mielikuva, jolla on myös tilallisia seurauksia. Kun pelottavina pidettyjä asuinalueita kartetaan, niistä muodostuu yhä pelottavampia, ja kaupunkitila polarisoituu. Pelon kulttuurilla on lisäksi laaja-alaisempia seurauksia. Tila on voimakas vallan väline, mikä voi ilmetä tilallisena ulossulkemisena. Toisin sanoen tilasta on tullut sosiaalista pääomaa, joka on yhteydessä ihmisen sosiaaliseen asemaan ja edelleen syrjäytymiseen ja marginalisoitumiseen. Turvallisuudesta on myös tullut osa yksi vallankäytön muoto, jolla kaupunkitilan hallintaa perustellaan. Ihmiset joilla on valtaa ja varaa hallitsevat esimerkiksi kaupungin katuja ja kauppakeskuksia päättämällä niiden hyväksytyistä käytöstä. (Koskela 2009, 16, 29–31, 38–41.) Koskela yhdistää siis tilallisen marginalisoitumisen erityisesti erilaisuuden tai toiseuden pelkoon ja korostaa, miten tilan käytössä, hallinnassa ja mielikuvissa esiin tuleva pelko vaikuttaa myös ihmisten asemaan yhteiskunnassa.

On kiinnostavaa huomata, miten myös Therborn tuo esiin eriarvoisuuden ja kaupunkitilan välisen suhteen. Koskelan tavoin hän käsittelee eriarvoisuuden ja kaupunkitilan välistä suhdetta nostamalla esiin huono-osaisten ulos-sulkemisen yhteiskunnasta sekä yhteiskunnan kahtiajakautumisen, joka näkyy kaupunkien polarisoitumisessa. Therborn (2014, 32) tosin toteaa, että tämä ongelma ei niinkään koske Länsi-Euroopan vaan erityisesti Väli- ja Etelä-Amerikan kaupunkeja, joiden suljetuista yhteisöistä huono-osaiset voidaan väkivalloin sulkea yhteiskunnan ulkopuolelle. Vaikka Rosengårdia ei voida tarkastella paikkana, joka on väkivalloin suljettu muun yhteiskunnan ulkopuolelle, on ajatus kaupunkitilan, eriarvoisuuden ja hyvinvoinnin välisestä suhteesta mielestäni merkittävä myös Rosengårdin kohdalla. Paikkaan liitetyt negatiiviset pelon mielikuvat voivat vaikuttaa myös siellä eläviin ihmisiin, joista saattaa muodostua uhkaavia toisia, joita halutaan välttää. Tällöin näiden ihmisten mahdollisesti jo valmiiksi eriarvoinen asema esimerkiksi varallisuuden tai etnisen taustan vuoksi voi voimistua, ja tilasta saattaa tulla yksi osa eriarvoistumisen mekanismia.

Eletyn tilan käsite auttaa kuitenkin hahmottamaan myös tilan merkitysten subjektiivisuutta. Esimerkiksi Ristilampi (1993) on tutkimuksessaan tuonut esiin, miten osa Rosengårdin asukkaista piti alueen marginaalista luonnetta positiivisena elementtinä, sillä se antoi heille mahdollisuuden olla erilaisia ja toimia omalla tavallaan, joka ei olisi ollut mahdollista ”yhteiskunnan sisällä”. Toisaalta osa asukkaista koki alueen erillisyyden valtakulttuurista häiritsevänä ja pelkäsi sen lisäävän muun muassa radikalisoitumista ja jengirikollisuutta. (Ristilampi 1993, 13–14, 115–120.) Jälkimmäinen kokemus paljastaa, että Rosengårdin asema on herättänyt huolta myös lähiön asukkaissa. Samalla nämä erilaiset kokemukset muistuttavat, että Rosengårdin asukkaita ei voida tarkastella yhtenäisenä ihmisjoukkona, jotka olisivat kokeneet esimerkiksi alueen marginalisoivan luonteen samalla tavalla. Rosengårdin huono maine ja segregoituminen ovat osaltaan vaikuttaneet asukkaiden asemaan yhteiskunnassa ja mahdollisesti voimistaneet eriarvoisuutta, mutta toisaalta alueen asukkaat ovat saattaneet kokea erillisyyden myös sallivana ja vapauttavana. Kysymys erilaisuuden, eriarvoisuuden ja hyvinvoinnin välisestä suhteesta on edelleen keskeinen, kun siirryn tarkastelemaan kaupunkisuunnittelua hyvinvoinnin edistäjänä.

Julkinen tila osana suvaitsevaisuuden ja tasa-arvon kulttuuria

Gehl-arkkitehtien OSDFA-projekti oli osa Malmöön suurimman kiinteistö-yhtiön, MKB:n⁷ vuonna 2006 aloittamaa projektia ja se toteutettiin yhdellä Rosengårdin huonomaineisimmista alueista. OSDFA-projektin avulla pyrittiin elävöittämään lähiön pihvoja ja katuja sekä tuomaan ihmiset yhteen julkisessa katutilassa. Projektin raportissa todetaan, että huolimatta keskeisestä sijainnistaan lähellä Malmöön keskustaa, Rosengård oli niin fyysisesti kuin sosiaalisestikin eristyksissä muusta kaupungista. Fyysisesti näitä rajoja loivat suuret teollisuusalueet ja liikenneväylät, jotka palvelivat lähinnä raskasta läpikulkuliikennettä. Sosiaalisia rajoja taas muodostivat Rosengårdin huono maine sekä toimintojen vähäisyys, minkä takia ihmisillä ei ollut syytä tulla vierailulle Rosengårdiin. Tätä rajaa voimisti entisestään Rosengårdin väestö, josta suuri osa oli lapsia ja työttömiä. Myöskään heillä ei usein ollut syytä lähteä pois Rosengårdista esimerkiksi työn takia. Projektissa keskityttiin näiden rajojen madaltamiseen, eli pyrittiin parantamaan vuorovaikutusta niin rosengårdilaisten kuin alueen asukkaiden ja muun kaupungin välillä. Alueelle suunniteltiin monipuolisempia liikenneväyliä ja toimintamahdollisuuksia. Esimerkiksi kaduille luotiin lisää kohtaus- ja oleskelupaikkoja, kuten miellyttäviä istumapaikkoja. Myös julkisen katutilan ja yksityisen tilan, eli oman kodin välistä rajaa pehmennettiin rakentamalla talojen edustalle pihvoja ja oleskelutiloja. Tilan käyttöä ja elävyyttä pyrittiin lisäämään luomalla eri paikoille selkeämpi rooli tai tarkoitus esimerkiksi urheilualueena, kaupallisena kaupunkiympäristönä tai puoliyksityisenä kotipihana. Näin haluttiin lisätä alueen vetovoimaisuutta ja käytettävyyttä alueen asukkaiden keskuudessa, eli lisätä heidän toimintamahdollisuuksiaan. Rosengårdin kiinnostavuutta ulkopuolisten silmissä taas pyrittiin lisäämään luomalla alueesta mielikuva ihanana kotina, jännittävänä, monikulttuurisena keskuksena sekä monipuolisena urheilualueena. (Gehl Architects ApS 2011, 10–17, 20–21, 26–32.)

Gehl-arkkitehtien suunnitelmasta välittyvä elävän julkisen tilan ihanne, jossa korostetaan ihmisten sattumanvaraista ja luonnollista kohtaamista, yhteisöllisyyttä sekä toiminnan ja itseilmaisun mahdollisuutta katutilassa. Ihanteet kuten yhteisöllisyys ja toiminta, liittyvät myös yhteen, mikä tulee

⁷ MKB Fastighets AB

ilmi projektin taustalla vaikuttaneesta teoksesta *Livet mellem husene* (1971), jossa arkkitehti Jan Gehl kuvailee katutilassa tapahtuvaa toimintaa ”itseään voimistavaksi prosessiksi”. Elävä tila ja muiden ihmisten luoma toiminta houkuttelevat Gehlin mukaan tilaan aina lisää ihmisiä ja edelleen luovat lisää toimintaa, kun taas toiminnan ja ihmisten vähäisyys vähentää tilan käyttöä ja luo elottomia tiloja. Rakentamalla talojen edustalle puolijulkisia pihvoja, istumapaikkoja tai leikkipaikkoja, ihmisiä voidaan kutsua osallistumaan julkisen tilan toimintaan. (Gehl 1971, 111–113; Gehl 1980, 69–71, 107–108.) Teoksen keskeinen tavoite on tuoda ihmisiä yhteen katutilassa ja voimistaa ihmisten välistä kohtaamista, mikä mielestäni korostaa myös kaupunkitilan merkitystä yhteisöllisyyden rakentajana. Erityisesti teoksessa painotetaan toiminnan kautta syntyvää *toiminallista yhteisöllisyyttä*. (Ks. myös Vihervuori 2017, 51, 56–57.) Lisäksi teoksessa korostetaan eloisan kaupunkitilan merkitystä toiminnan ja itseilmaisun tilana.

Livet mellem husenen esittelemä julkisen tilan ihanne tuo mieleen myös filosofi Hannah Arendtin (2002/1958) ajatuksen julkisesta tilasta. Julkinen tila on Arendtille paikka, jossa ihmiset voivat toteuttaa yhtä ihmisenä olemisen ehtoa, toimintaa, ja kohdata toistensa erilaisuuden yhteisessä maailmassa. Julkinen tila siis kokoa ihmiset yhteen ja sen ehto on ihmisten moninaisuus. (Arendt 2002/1958, 15, 31, 58, 63–64.) Vaikka Arendt viittaa abstraktimpaan tilaan kuin konkreettinen katutila, tulee samankaltainen ajatus ilmi myös monien kaupunkitutkijoiden kirjoituksissa. Näissä kirjoituksissa julkista katutilaa lähestytään usein ideaalina tai tavoitteena, demokratian tilana, joka on salliva, ihmisten erilaisuutta ja yksilön vapautta kunnioittava (Koskela 2009, 201).

Miten elävä julkinen kaupunkitila voidaan nähdä merkittävänä Rosengårdin asukkaiden hyvinvoinnin näkökulmasta? Ajatus ihmisten luonnollisesta kohtaamisesta kytkeytyy OSDFA-projektissa sosiaalisten rajojen madaltamiseen. Projektissa pyrittiin muuttamaan Rosengårdiin liittyviä negatiivisia mielikuvia ja edelleen houkuttelemaan ihmisiä vierailulle lähioon. Jos oletetaan, että Rosengårdin asukkaiden eriarvoinen asema kietoutuu heidän elinympäristöönsä liittyviin kielteisiin mielikuviin, saattaa alueen imagon muuttaminen positiiviseksi muuttaa jossain määrin siellä elävien ihmisten asemaa yhteiskunnassa. Toisin sanoen se voisi vähentää alueeseen liitettyä erilaisuuden pelkoa sekä lisätä suvaitsevaisuutta ja alueen asukkaiden tunnetta siitä, että he kuuluvat yhteiskuntaan eivätkä ole sen ulkopuolella. Näin se saattaisi myös laajentaa asukkaiden mahdollisuuksiaan ilmaista

itseään ja määritellä omaa identiteettiään. Suvaitsevaisuutta voisi lisätä myös erilaisina pidettyjen ihmisten kohtaaminen katutilassa sen sijaan, että heitä määrittelisivät ainoastaan mielikuvat. Näin ihmiset, Arendtia seuraten, altistuisivat toistensa erilaisuudelle yhteisessä tilassa. Alueen maineen muuttuminen positiivisemmaksi voisi siis edistää eri kaupunginosissa elävien ihmisten kohtaamista, mikä ihanteellisesti saattaisi vähentää myös asuinpaikkaan liittyviä eriarvoistumisen uhkia.

Elävän julkisen katutilan merkitystä hyvinvoinnille voidaan tarkastella myös konkreettisten toimintamahdollisuuksien kautta. OSDFA-projektissa Rosengårdista pyrittiin luomaan eloisampi paikka, joka tarjoaisi alueen asukkaille enemmän toiminnan ja itseilmaisun mahdollisuuksia. On kiinnostavaa huomata, miten lähiöiden elottomuus nostettiin merkittäväksi hyvinvointia heikentäväksi tekijäksi jo 1970–1980-luvun lähiökritiisissä kirjoittelussa. Esimerkiksi Matti Kortteisen *Lähiö*-tutkimuksen (1982) mukaan lähiöt eivät tarjonneet juuri lainkaan tekemisen mahdollisuuksia kodin ulkopuolella, mikä saattoi lisätä yhteiskunnallisten murrosten aikaansaamaa pahoinvointia ja irrallisuuden tunnetta (Kortteinen 1982, 231, 271–272).⁸ OSDFA-projektissa Rosengårdin lähiön toimintamahdollisuuksia haluttiin edistää myös asukkaiden omien toiveiden mukaisesti, jolloin projektia voidaan tarkastella myös *osallistavana kaupunkisuunnitteluna*. Projektin raportissa tuodaan esiin, että alueen identiteetin luominen riippuu lähtökohtaisesti siellä elävistä ihmisistä. Suunnitteluun haluttiinkin ottaa mukaan Rosengårdin asukkaita ja kehittää aluetta myös heidän toiveidensa mukaisesti. (Gehl Architects ApS 2011, 14–15, 26; *One size doesn't fit all.*) Jos Rosengårdia tarkastellaan yhtenä sen asukkaiden itsearvostusta heikentävänä tekijänä, voidaan ajatella, että mahdollisuus vaikuttaa omaan elinympäristöön saattaisi lisätä asukkaiden itsearvostusta. Osallistavaa kaupunkisuunnittelua ja toimintamahdollisuuksien lisäämistä elottomilla asuinalueilla olisi kiinnostavaa tarkastella myös voimaannuttamisen näkökulmasta.

⁸ Lähiöiden toimintaköyhyys toistui myös muissa ajan lähiökritiisissä kirjoituksissa esimerkiksi Jan Gehlin teoksessa *Livet mellem husene*; ks. Vihervuori 2017, 36.

Yhteisöllisen tilan ristiriidat

Gehl-arkkitehtien suunnitelmassa korostuu katutilan avoimuuden ja suvaitsevaisuuden lisääminen syrjinnän ja ulossulkemisen sijaan. Heidän suunnitelmassaan esitellään julkista tilaa, joka olisi kutsuva, helposti lähestyttävä, avoin ja mukava. Tämä on täysin vastakkainen epäoikeudenmukaiselle ja torjuvalla tilalle, joka puolestaan olisi vaikeasti saavutettava, fyysisesti epämukava tai voimakkaasti kontrolloitu.⁹ Avoin julkinen tila voi osaltaan luoda suvaitsevaisuuden ja välittämisen kulttuuria, mitä voidaan mielestäni pitää myös OSDFA-projektin tavoitteena. Kuitenkin on tärkeää pitää mielessä myös hyvinvointipolitiikan arvosidonnaisuus. Ajatus esimerkiksi julkisesta tilasta yhteisöllisenä tilana, jossa erilaiset ihmiset voivat kohdata toisensa ei ole kovin yksiselitteinen. Kaupunkitutkija Richard Sennett on tiivistänyt kysymyksen kiinnostavasti. Hän toteaa, että on tärkeää pohtia, halutaanko erilaisuuden kohtaamisella luoda samanlaisuutta vai pyritäänkö ihmiset todella altistamaan erilaisille ihmisille ilman samanlaisuuden tavoitetta (Sennett 2010, 270–271).

Gehl-arkkitehtien projektissa korostettiin erilaisuuden positiivisuutta, ja juuri alueen moninaisuuden avulla Rosengårdille haluttiin luoda imago viehättävänä ja omaperäisenä ympäristönä. Tässä imagossa esiin nostettiin alueen monikulttuurisuus, jota haluttiin vahvistaa muun muassa suunnitteleamalla alueelle moderni, eksoottinen basaari. (Gehl Architects ApS 2011, 10–11, 17, 26.) Rosengårdin erilaisuutta ei siis haluttu kadottaa, mutta epäselväksi jää, miten alueen asukkaat itse suhtautuivat uudenlaiseen mielikuvaan, jossa alueen moninaisuutta pidettiin arvokkaana. Lisäksi olisi tärkeää pohtia, millaiset aktiviteetit katutilassa todella antavat tilaa erilaisuudelle ja millaiset tilat ovat avoimia kaikille. Toisin sanoen, millainen on kaupunkitilan asema kulttuurissamme, ja miten se ohjaa tilassa tapahtuvaa toimintaa?

Kysymys erilaisuudesta ja eroista liittyy läheisesti myös pelon kulttuuriin. Koskelan (2009) mukaan ihmiset haluavat turvallisuuden nimissä viettää aikaa paikoissa, joissa on vain samanlaisia pidettyjä ihmisiä, minkä seurauksena julkinen tila erilaisuuden kohtauspaikkana uhkaa kadota. Jako sisä- ja ulkopuolisiin, eli turvallisiin tuttuihin ja pelottaviin vieraisiin kietoutuu monimutkaisesti myös yhteisön ihanteeseen. Toisaalta yhteisöllisyyden puute

⁹ Tiloista jotka luovat epäoikeudenmukaisuutta ja ulossulkevuutta; ks. Koskela 2009, 213.

voi lisätä turvattomuuden tunnetta, mutta toisaalta yhteisöllisyys on yhteydessä myös ulossulkemiseen. Ajatus yhteisöstä, joka perustuu esimerkiksi alueeseen ja naapuruuteen, sisältää aina ajatuksen myös yhteisön ulkopuolisista ihmisistä. (Koskela 2009, 116–117, 202–203.) Täältä pohjalta ehdotankin, että yhteisöllisyyden suhdetta syrjintään, ulossulkemiseen ja normalisointiin on tärkeää pohtia myös silloin, kun tarkastellaan kaupunkisuunnittelun tavoitteita.

Sekä *Livet mellem husenessa* että OSDFA-projektissa alueen asukkaiden yhteenkuuluvuuden tunne ja side omaan elinympäristöön nostettiin merkittävään asemaan turvallisuuden näkökulmasta. *Livet mellem husenessa* tuodaan esiin, miten ihmisten sidettä elinympäristöön voidaan vahvistaa muun muassa pehmentämällä julkisen ja yksityisen välistä rajaa. Näin pyritään lisäämään vastuunottamista omasta elinympäristöstä ja edelleen elinympäristön turvallisuutta. Myös eloisuuden ajatellaan luovan turvallisuutta, sillä silloin kadut eivät ole tyhjiä vaan koko ajan katseiden kohteina. (Gehl 1980, 55–57, 72.) Katujen eloisuus ja side omaan elinympäristöön nähtiin merkittävänä turvallisuuden näkökulmasta myös OSDFA-projektissa (Gehl Architects ApS 2009–2011, 24–25; *One size doesn't fit all*). Nämä huomiot lähestyvät turvallisen kaupungin klassikoita¹⁰, joissa korostetaan tilan pehmeää, sosiaalista kontrollia. Koskelan (2009) mukaan näissä klassikoissa turvallisuus perustuu tilan elävyyteen sekä siihen, että tilassa elävät ihmiset luovat siihen merkityksiä. Kuitenkin näissä teorioissa sivuutetaan yhteisöllisyyden pimeä puoli, jota tilallisten hierarkioiden luominen voi vahvistaa. Ne sisältävät myös jaottelun kunnollisiin kansalaisiin ja rikollisiin ja jättävät näin huomiotta, miten laajasti esimerkiksi rikollisuus on yhteydessä yhteiskunnan eriarvoistaviin rakenteisiin. (Koskela 2009, 180–183).

Onkin tärkeää kysyä, mitä yhteisöllisyydellä tavoitellaan ja miksi se on tärkeää. Edellisiä huomioita seuraten voidaan sanoa, että yhteisöllisyyden vahvistaminen arkkitehtuurin avulla liittyy ainakin asuinalueiden turvallisuuden lisäämiseen. Tässä yhteydessä on kiinnostavaa huomata, kuten Therborn (2014) on todennut, että sosiaalisten verkostojen hajoaminen ja luottamuksen katoaminen ovat kiinteästi yhteydessä eriarvoisuuteen. Toisaalta

¹⁰ Turvallisen kaupungin klassikoina voidaan pitää Jane Jacobsin vuonna 1961 ilmestynyttä teosta *The Death and Life of Great American City* sekä Oscar Newmannin vuonna 1972 ilmestynyttä teosta *Defensible Place*; ks. Koskela 2009, 180, 182. Nämä teokset vaikuttivat myös Jan Gehlin teokseen *Livet mellem husene*; ks. Vihervuori 2017, 61–62.

juuri epäluottamus ja pelko luovat usein tarpeen vähentää eriarvoisuutta. (Therborn 2014, 34–35, 186.) Onko yhteenkuuluvuuden tunteen lisääminen yksi mahdollisuus vähentää eriarvoisuutta ja ennakkoluuloja, vai voidaanko yhteisöllisyyden tarkoituksenmukaista rakentamista tarkastella yhtenä pelon ilmentymänä? Jos yhteisöllisyys kuitenkin nousee hyvinvointipolitiikan kuten kaupunkisuunnittelun keskiöön, olisi tärkeää pohtia, kenen ehdoilla ja millaisin keinoin elinympäristöön perustuvaa yhteisöä luodaan, millainen toiminta ja erilaisuus tuossa yhteisössä olisi sallittua, ja edelleen kenen hyvinvointia se edistäisi. Vaikka OSDFA-projektissa esitetty kaupunkitila on hyvin kaukana ulossulkevasta kaupunkitilasta ja suunnittelussa pyrittiin huomioimaan myös Rosengårdin asukkaiden toiveita, olisi tärkeää tarkastella lähemmin myös itse suunnitteluprosessia ja tapoja, joilla asukkaat otettiin mukaan suunnitteluun. Lisäksi, edellisiä huomioita seuraten voidaan jopa todeta, että yhteisöllisyyden luominen ainoastaan ja erityisesti tilan avulla ei välttämättä edes tukisi kestäväällä tavalla eriarvoisuuden ja sen seurausten, esimerkiksi rikollisuuden vähentämistä.

Olen edellä pohtinut elinympäristön, erityisesti julkisen tilan suhdetta hyvinvointiin ja eriarvoisuuteen. Elinympäristö on monitahoisesti liitoksissa hyvinvointiin ja se voi vaikuttaa myös ihmisten yhteiskunnalliseen asemaan, kuten Rosengårdin tarkastelu osoitti. Tila osana eriarvoisuuden mekanismeista näyttää kietoutuvan erityisesti erilaisuuden pelkoon, epäluottamukseen ja ennakkoluuloihin, joiden muuttaminen tilasuunnittelun keinoin näyttäytyy niin ikään kaksiteräisenä miekkana. Keskeiseksi kysymykseksi tässä yhteydessä nousee yhteenkuuluvuuden tunteen ja erilaisuuden kohtaamisen välinen hienovarainen suhde. Yhteisön varjopuolien takia tilasuunnittelua olisi mahdollisesti parempi lähestyä tasa-arvoa tukevana toimena, ei niinkään suvaitsevaisen, välittävän ja tasa-arvoisen yhteisön perustana. Toki on merkittävää huomioida myös, miten tilasuunnittelun avulla yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta pyritään luomaan. Esimerkiksi OSDFA-projektissa korostui kaupunkitilan avoimuus ja ihmisten altistaminen erilaisille ihmisille.

Lisäksi suunnitelman tavoitteena oli parantaa ihmisten itseilmaisuus ja toiminnan mahdollisuuksia julkisessa katutilassa, mikä tarjoaisi lisää kiinnostavia tutkimusaiheita tilan, tilasuunnittelun ja hyvinvoinnin välisestä suhteesta. Esimerkiksi osallistavaa kaupunkisuunnittelua voitaisiin tarkastella osana voimaannuttamista, toimintana jolla saattaisi olla positiivinen vaikutus esimerkiksi eriarvoisessa asemassa elävien ihmisten itsetuntoon.

Toisaalta toimintamahdollisuuksien lisääminen elinympäristössä voidaan nähdä myös merkittävänä yleistä elämänlaatua ja terveyttä edistävänä tekijänä. Tällöin voitaisiin pohtia lisää esimerkiksi alueen viihtyisyyden tai liikuntamahdollisuuksien vaikutusta hyvinvointiin. (Lisää keskustelua näistä aiheista, ks. Laukkanen, Ahokas, Heikkilä, And & Mistola tässä numerossa.) Kaiken kaikkiaan elinympäristön ja hyvinvoinnin välinen suhde avaa lähes loputtomasti tutkimusmahdollisuuksia, sillä elinympäristö kietoutuu ihmisen hyvinvointiin hyvin monitahoisesti. Tilasuunnittelun avulla hyvinvointiin pyritään ja kyetään vaikuttamaan, mutta lisäksi tilassa on läsnä erilaisia yhteisiä ja henkilökohtaisia merkityksiä. Tilasuunnittelun rinnalla nämä merkitykset rakentavat tilaa ja liittävät sen osaksi hyvinvoinnin kokemista ja muodostumista.

Lähteet

Aaltola, Elisa (2010) Ihmisoikeudet. Teoksessa Pauli Niemelä (toim.) *Hyvinvointipolitiikka*. Helsinki: Werner Söderström, 38–66.

Anderson, Tessa (2014) Malmö: A city in transition. *Cities* 33, 10–20.

Arendt, Hannah (2002/1958): *Vita Activa: Ihmisenä olemisen ehdot*. Suom. Eija Virtanen, Tiina Viinikainen, Maini Pekkarinen et. al. Vastapaino, Tampere: Vastapaino.

Castro, Paula Bustos & Lindbladh, Eva (2004) Place, discourse and vulnerability – a quality study of young adults living in a Swedish Urban Poverty Zone. *Health and Place* 10, 259–272.

Gehl Architects ApS (2011) Strategy for outdoor spaces in Rosengård, links to Malmö and identity in Öresund region. <http://gehlpeople.com/cases/malmo-rosengard/> (haettu 29.3.2017).

Gehl, Jan (1971) *Livet mellem husene*. København: Arkitektens Forlag.

Gehl, Jan (1981) *Livet mellem husene: Udeaktiviteter og udemiljøer*. København: Arkitektens Forlag.

Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Suom. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Jacobs, Jane (1961) *The Death and Life of Great American Cities*. Harmondsworth: Penguin.

Korhonen, Jukka (2010) Asunto- ja asumispolitiikka, Teoksessa Pauli Niemelä (toim.) *Hyvinvointipolitiikka*. Helsinki: Werner Söderström, 155–174.

Kortteinen, Matti (1982) *Lähiö – Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Helsinki: Otava.

Koskela, Hille (2009) *Pelkokierre*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Newman, Oscar (1972) *Defensible Place*. New York: Macmillan.

Niemelä, Pauli (2010) Hyvinvointipolitiikan teoria. Teoksessa Pauli Niemelä (toim.) *Hyvinvointipolitiikka*. Helsinki: Werner Söderström, 16–37.

Nussbaum, Martha (1999) *Sex and Social Justice*. Oxford: Oxford University Press.

One size doesn't fit all. <http://gehlpeople.com/cases/malmo-rosengard/> (haettu 29.3.2017).

Ristilampi, Per-Markku (1993) *Rosengård och den svarta poesi – En studie av modern annorlundahet*. Stockholm: Symposium.

Saari, Juho (2011) Johdanto. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Hyvinvointi: Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 9–32.

Saarikangas, Kirsi (2002) *Asunnon muodonmuutoksia: Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Helsinki: SKS.

Saarikangas, Kirsi (2006) *Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia*. Helsinki: SKS.

Sen, Amartya (1993) Capability and well-being. Teoksessa Martha Nussbaum & Amartya Sen (toim.) *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press, 30–53.

Sennett, Richard (2010) The Public Realm. Teoksessa Gary Bridge & Sophie Watson (toim.) *The Blackwell City Reader*. London: A John Wiley & Sons, 261–272.

Therborn, Göran (2014) *Eriarvoisuus tappaa*. Tampere: Vastapaino.

Ward, Stephen V. (2002) *Planning the Twentieth-Century City – The Advanced Capitalist City*. London: John Wiley & Sons.

Vihervuori, Ella (2017) *Unelmana ihmisen kokoinen kaupunki – Hyvinvointi ja julkinen kaupunkitila arkkitehti Jan Gehlin teoksessa Livet mellem husene 1971–1980*. Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.

Yang, Tse-Chuan, Zhao, Yunhan & Song, Qian (2017) Residential segregation and racial disparities in self-rated health: How do dimensions of residential segregation matter? *Social Science Research* 61, 29–40.